

ПСИХОЛОГО-ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ

Структурна перебудова системи освіти в умовах її модернізації та інтеграції України в Європейський простір ставить вимоги до характеру й послідовності реформування всіх рівнів національної освіти. Реалізація положень Болонського процесу вимагає підвищення освітнього і культурного рівня учнів та якості їхніх знань, які мають опиратися на розвинене мислення.

Для досягнення цілей сучасного суспільства необхідна особистість, здатна оперативним приймати нешаблонні рішення, діяти самостійно, творчо. Творчість починається там, де здійснюється самостійний пошук принципів, способів поведінки і дій. Вона розвивається на підставі самостійності особистості і є вищим ступенем її розвитку. В сучасних умовах самостійність стає необхідною якістю особистості. Формування ж логічних умінь саме й сприяє розвитку пізнавальної активності та самостійності.

Проблему інтенсивного розвитку інтелекту дітей у молодшому шкільному віці розглядав Л.С. Виготський [3]. Розвиток мислення, у свою чергу, сприяє якісній перебудові сприйняття і пам'яті, перетворенню їх на процеси, що регулюються й уповільнюються. Дитина 7-8 років найчастіше мислить конкретними категоріями. У неї переважає практичне мислення. Відповідно й першим засобом вирішення будь-якого завдання є практична дія.

Із розвитком мовлення та накопиченням досвіду дитина переходить до образного мислення. Слід зазначити конкретність цих образів. За кожним словом дитина уявляє собі тільки той конкретний предмет, з яким вона колись зустрічалась, а не групу предметів, яку дорослі включають у ті узагальнені уявлення, якими вони оперують.

Конкретність мислення дитини виступає у сприйнятті нею іномовного мовлення. Дитині молодшого шкільного віку важко зрозуміти переносне значення прислів'їв, метафор, алегорій. "Кам'яне серце" для дитини – це серце з каменю. "Золоті руки" – руки із золота чи руки, покриті золотом. Прислів'я "Яблучко від яблуні недалеко падає" часто розуміється буквально: яблуко впало під яблуню.

Тому для розвитку мислення важливо розвивати мовлення. Л.С.Виготський і А.Р.Лурія відзначали, що мовлення виступає для дитини молодшого шкільного віку як скло, через яке видно щось, але самого скла (слова) не видно. На жаль, у практиці початкової школи не приділяється належної уваги формуванню граматичної будови мовлення учнів, їх навчають мови на адаптованих, спрощених текстах, що гальмує розвиток зв'язного мовлення. "Для нормального розвитку дитини, отже, й для розвитку її інтелекту та емоційно-вольової сфери необхідно, щоби її мовленнєве середовище мало достатні розвивальні можливості" [7].

Нами зроблено висновок, що результат навчання мовлення завжди залежить від зразка для наслідування. Проте, питання щодо використання зразка в методичній науці недостатньо досліджувалося, що є однією з причин нераціонального використання зразка під час навчання мови. Однак, самою шкільною практикою доведено життєздатність прийому використання зразка, підбору відповідного дидактичного мовленнєвого матеріалу в ході практичного ознайомлення молодших школярів зі стилями мовлення. Значення наслідування в навчанні мови усвідомлювалося ще з давнини. Зразок використовувався й у дореволюцій-

ній школі, про нього писали ще за часів М.В.Ломоносова. Якщо вчити через наслідування, то природним є використання зразкових текстів у процесі навчання мови. М.Р.Львов наголошував: "Високохудожні тексти, написані видатними майстрами слова, а потім письмово передані дітям, сприяють формуванню правильності мовлення, підвищують його культуру, прищеплюють художній смак, розвивають мовленнєве чуття" [4]. Наслідування майстрам слова – це засвоєння пам'яттю досвіду минулого. Відомо, що мислення базується на пам'яті: "всі ідеї запозичені із досвіду" (Ф.Енгельс). Такого ж погляду дотримується П.П.Блонський: "Досягаючи високого розвитку й стаючи все більш багатою, пам'ять тим самим, однак, створює підґрунтя для заміни себе міркувальним мисленням. Це мислення розвивається лише на певному – притому вельми високому – рівні розвитку пам'яті. Порожня голова не міркує: чим більше досвіду і знань має ця голова, тим більше здатна вона міркувати." [2]

З огляду на означене, викликає заперечення думка про те, що завжди під час переказу повинно звучати живе мовлення самого учня. Звідки у дитини "свої" слова при переказі матеріалу з лінгвістики? Їй потрібно дати такі слова й показати, як вони можуть бути пов'язані між собою.

Ефективність навчання зв'язного мовлення цілком залежить від правильно вибраного зразка, що формує мовленнєве середовище, яке забезпечує оптимальне тренування мовленнєвотворчої системи організму, у разі навчання мовлення засобами його мовлення, оскільки навчання мовлення і навчання мови не одне й те саме.

Зразок – це текст для наслідування, який використовується під час навчання мовлення й відповідає певним вимогам. Оскільки ми навчаємо функціонально-змістових типів мовлення, то текст-зразок повинен відповідати тому функціонально-змістовому типові мовлення, якого ми навчаємо.

Зразки мовлення, методи й прийоми роботи з ними ми обираємо за теорією закономірностей засвоєння мовлення, яка передбачає розвиток конкретного органу мовленнєвотворчої системи організму дитини. Молодший шкільний вік – це вік оволодіння навчальною діяльністю, це період такого формування мовленнєвих навичок, які дозволяють учню використовувати мовлення як засіб оволодіння знаннями.

Наш досвід навчання мовленнєвого розбору прийомів міркування впевнено доводить, що діти добре засвоюють, краще запам'ятовують ті мовленнєві факти, з якими зустрічаються в ранньому віці. Домогтися від учнів зв'язної відповіді, доказового розбору значно легше в початкових класах, ніж у п'ятому, шостому, сьомому класах.

Можна переконатися на практиці, що школярі легше й скоріше засвоюють не те, що бачать, читають, навіть чують, а те, що самі вимовляють. Учні відзначають особливості побудови наукового мовлення, починаючи відчувати саме "мовлення". Це допомагає молодшим школярам правильно висловлювати свої думки, збільшує їх здатність засвоювати новий матеріал. Сформоване мовне чуття, уміння розмовляти зв'язно приносить дітям радість, що особливо важливо, – матеріал з граматики діти вивчають легко, з великим задоволенням. Слова для розборів пропонуються різні, а порядок переказу думок приблизно од-

наковий. Навчаємо міркувати і під час відповідей на запитання до прочитаного тексту, починаючи з букваря, з поясненням змісту прислів'їв, загадок, у процесі переказу науково-пізнавальних текстів на уроках читання тощо. Повторюючи, учень привчається будувати міркування, правильно розташовуючи матеріал, завдяки набутим знанням. Дитина вчиться доводити те чи інше положення, зрозуміле йому, зникає до ясності й точності виразів, чіткої послідовності у викладі думок, а головне – набуває навичок уживання складних синтаксичних конструкцій у своєму мовленні.

Міркуючи на уроках граматики, діти опановують науковий стиль мовлення, пояснюючи загадки, прислів'я, працюючи з різноманітними текстами на уроках читання, вони продовжують вчитися доводити, міркувати там, де потрібне наукове мовлення. На нашу думку, дуже важливим є формування наукового стилю мовлення, оскільки такий стиль використовується у навчальній літературі, за допомогою якого мовлення здійснюється процес залучення до знань. Чим краще учні володіють ним, тим легше й глибше відбувається засвоєння знань.

Розглянемо деякі зразки текстів для опанування науковим стилем на уроках рідної мови. На практиці ми вживаємо розбір з метою свідомого використання одержаних знань і розвитку зв'язного мовлення, активізації пізнавальної діяльності учнів, тренування мислення, пам'яті, мовленнєво рухового апарата.

Звуко-буквений аналіз слова

Мені потрібно зробити звуко-буквений аналіз слова "ЗИМА". У слові "ЗИМА" два склади, тому що два голосних звуки. Другий склад наголошений тому, що вимовляється з більшою силою і його можна тягнути (ЗИМА-А-А). Перевіряю :ЗИ-И-И-МА. Так не говорять. Слухаю й вимовляю звуки:

[з] - звук [з] – приголосний дзвінкий, тому що, по-перше, вимовляється з голосом і шумом, по-друге, при вимові в роті зустрічає перешкоду, по-третє, не утворює склад – буква „зе”;

[и] - звук [и] – голосний, тому що по-перше, вимовляється з голосом, по-друге, при вимові в роті не зустрічає перешкоди, по-третє, утворює склад – буква "и”;

[м] - звук [м] – приголосний дзвінкий, тому що, по-перше, вимовляється з голосом і шумом, по-друге, при вимові в роті зустрічає перешкоду, по-третє, не утворює склад – буква „ем”;

[а] - звук [а] – голосний, тому що, по-перше, вимовляється з голосом, по-друге, при вимові в роті не зустрічає перешкоди, по-третє, утворює склад – буква "а”.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Беляева Н.П.* Развивающее обучение в процессе изучения языка // Шляхи посилення практичної спрямованості у викладанні близькоспоріднених української і російської мов. - Одеса, 1990 — С.6.
2. *Блонский П.П.* Избранные педагогические и психологические сочинения в двух томах.– М., 1982.–Т.2.
3. *Выготский А.С.* Мышление и речь // Собрание сочинений в 6 т. - М.: Педагогика, 1982. – Т. 2 - С.273.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена проблеме совершенствования мышления учащихся средствами развития речи. Автором даются рекомендации к подбору

4 звуки, 4 буквы

Розбір слова за будовою

Мені треба розібрати за будовою слово "ЛІСНИКИ". Щоб розібрати слово за будовою, треба з'ясувати, яка це частина мови. Це іменник, тому що відповідає на питання ХТО? й означає предмет. Іменники змінюються за відмінками та числами. Змінюю ("ЛІСНИКА", "ЛІСНИКУ", "ЛІСНИКІВ") та бачу, що **И** – це змінювана частина слова - *закінчення*. Частина слова без закінчення – це *основа*. Щоб знайти корінь добираю спільнокореневі, споріднені слова: "ЛІС", "ЛІСНИЙ", "ПРОЛІСОК". Отже **-ліс-** — це *корінь*.

Частина слова після кореня — **-ник-**. Те, що це *суфікс* підтверджують слова: "ЧАРІВНИК", "БУДІВЕЛЬНИК", "ГОДИННИК". Отже, це слово складається з кореня, суфікса, закінчення. Підбираю слова з такою ж будовою: "ОСІННИЙ", "ГУМОВИЙ".

Синтаксичний розбір речення

У полі стоїть береза.

. . . . - =====

Це речення, тому що виражає закінчену думку. За метою висловлювання воно – розповідне, тому що містить повідомлення. За інтонацією – неокличне, тому що не виражає почуттів. У реченні йдеться про березу. Ставимо запитання (Що? – береза). Що говориться про березу? (Що робить береза? - стоїть). Береза стоїть – це головні члени речення, його основа. БЕРЕЗА – підмет, СТОЇТЬ – присудок. Знаходжу слова, які залежать від підмета. Таких слів немає. Знаходжу слова, які залежать від присудка:

Стоїть (де?) у полі – це другорядний член речення (обставина).

Знаходжу та пояснюю орфограми:

1. **У** – слово „У” написано з великої букви, тому що воно стоїть на початку речення, а слова на початку речення треба писати з великої букви.

2. **У полі** – прийменник з іменником пишеться окремо. "У" - це прийменник, тому що служить для зв'язку слів у реченні, від нього можна поставити питання. Тому прийменник „у” треба писати окремо з іменником „полі”.

3. **Береза** - ставлю наголос і бачу ненаголошений голосний в корені слова.

Перевірити за словником.

Щоб допомогти дитині забезпечити своєчасний розвиток операцій логічного мислення, дуже важливо організувати навчальний процес у такий спосіб, щоб на кожному уроці пропонувалися завдання й вправи, які сприяли б формуванню логічного мислення.

4. *Львов М.Р.* Методика развития речи младших школьников // М.: Просвещение. - 176 с.

5. Педагогіка вищої школи / Навчальний посібник. - Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2002. - 344 с.

6. *Тихомирова Л.Ф.* Логика: дети 7-10 лет. - Ярославль: Академия развития, 2002. - 144 с.

7. *Фидоренко Л.П.* Принципы обучения русскому языку. - М.: Просвещение, 1973 - С.6.

Подано до редакції 05.02.05

SUMMARY

The article is devoted to the problem of improvement pupils' thinking by means of developing speech. The author gives recommendations to selecting linguis-

tic material for successful teaching pupils to coherent monological speech in primary school.

Науковий керівник докт. пед. наук, професор Р.І. Хмелюк.